

Type of Article (Research Article)

A Community-Based Analysis Of the Quality Of Urban Public Spaces With Emphasis On Citizens' Social Health (Case Study: Tabriz Metropolis)

Mehrdad Sami: Department of Urban Planning, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

***Arash Saghaei Asl:** Department of Architecture and Urban Planning, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Masoud Haqlesan: Department of Architecture and Urban Planning, Ilk.C., Islamic Azad University, Ilkhchi, Iran.

Hasan Sattari Sarbangholi: Department of Architecture and Urban Planning, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Article Info

Received: 2025/03/09
Accepted: 2025/06/15
PP: 81-93.

Keywords:

Urban Public Space
Social Aspects
Public Health Promotion
Social Health
Tabriz Metropolis
Community-Based

Abstract

Urban public spaces, as environments where citizens spend a significant portion of their time, serve as vital links between the social and biological dimensions of life. These spaces have a direct impact on citizens' physical and mental health. Therefore, it is essential that these spaces be designed and managed in ways that promote public health, particularly social well-being. This study aims to analyze the quality of public spaces in the Tabriz metropolis through a community-based approach, with an emphasis on indicators of public and social health. The research is applied in purpose and exploratory-analytical in nature, utilizing a mixed-methods approach (qualitative-quantitative). Data analysis was conducted using the Partial Least Squares (PLS), method in Warp-PLS software and T-test in SPSS. The findings indicate that the most influential factors in promoting public health in Tabriz's public spaces are, respectively: meaningful urban space concepts (0.69), a healthy and favorable physical environment (0.58), interaction with the ecological context (0.56), land-use patterns and activity distribution (0.55), accessibility and spatial dynamism (0.48), and social meanings embedded in space (0.43). Among the sub-variables, key components such as respecting citizens' needs and preferences, spatial vitality, unique identity, attention to green and blue infrastructure, symbolic elements, and environmental cleanliness had the greatest impact. The results suggest that public health indicators have not been fully realized in Tabriz's urban public spaces. Therefore, there is a need for a systematic and integrated planning approach aimed at developing spaces that enhance both the physical and mental well-being of citizens.

Citation: Sami, Mehrdad. Saghaei Asl, Arash. Haqlesan, Masoud. Sattari Sarbangholi, Hasan. (2025). A Community-Based Analysis of the Quality of Urban Public Spaces With Emphasis on Citizens' Social Health (Case Study: Tabriz Metropolis). *Journal Of Socio-Cultural Changes*, 22(1; Ser. 85): 81-93.

DOI:

This Article Is Extracted from The Doctoral Thesis of 'Mehrdad Sami', Titled "Explaining The Role and Impact of Urban Spaces To Improve The Public Health Of Iranian Metropolises (Case Study: Tabriz City)", Under The Supervision Of 'Dr. Arash Saghaei Asl', & 'Dr. Masoud Haqlesan', & Advisory Of 'Dr. Hasan Sattari Sarbangholi'.

* **Corresponding Author:** Arash Saghaei Asl

E-mail Address: a.saghaei@iaut.ac.ir

Tel: +989143001900

Extended Abstract

Introduction

In today's world, with the rapid expansion of urbanization, social health has become one of the fundamental and challenging issues of urban life. The fast-growing urban population, changes in the structure of urban spaces, and environmental transformations have significantly affected the quality of life and citizens' health. The design and planning of public urban spaces play a crucial role in enhancing social health and improving human interactions, and attention to these factors can contribute to the creation of a healthy and sustainable city. Since public spaces serve as a platform for forming social relationships, increasing public well-being, and reducing the psychological pressures of urban life, the need to reevaluate the quality of these spaces is more urgent than ever. In this context, cities like Tabriz face challenges such as population density, pollution, and a lack of adequate infrastructure, which further emphasize the importance of public spaces. Accordingly, the present study focuses on the city-based perspective on the quality of public spaces.

Methodology

This study employed a mixed-methods design (qualitative+quantitative), with an applied purpose and an analytical-exploratory orientation. First, documentary research was used to identify the components that enhance public health in urban spaces. Next, surveys of experts, managers, and municipal officials—analyzed with partial least squares modeling in Warp-PLS—assessed the influence of each component. In the quantitative phase, a one-sample t-test in SPSS, together with surveys of citizens, evaluated these components in six high-use public spaces of Tabriz: Tarbiat Pedestrian Street, Laleh Park, El-Goli, the Bazaar, Abresan, and the Islamic Azad University (Tabriz branch). The expert sample comprised 60 individuals selected purposively, while the citizen sample included 384 respondents obtained through simple random sampling (64 from each site). Data were collected with a questionnaire built on a five-point Likert scale grounded in the extracted components.

Results And Discussion

The findings of this study indicate that the most significant factors influencing the realization of public health in the public spaces of Tabriz metropolis are, in order: meaningful concepts of urban space (coefficient 0.69), a healthy and favorable physical environment (0.58), interaction with the surrounding ecological environment (0.56), land use patterns and activities (0.55), accessibility and spatial dynamism (0.48), and social concepts of urban space (0.43). Among the sub-factors, a unique identity, emphasis on green and blue urban spaces, the use of symbols, and a clean and pleasant environment were the most influential factors. The results also reveal that public health indicators have not been fully realized in various spaces across Tabriz, highlighting the need for a systemic and coherent planning approach that integrates physical and mental health indicators into the design and development of public spaces. Today, cities face extensive physical and population growth alongside increasing pressures and stresses associated with urbanization. Consequently, there is a growing need for public spaces that provide citizens with sufficient peace and promote both their mental-psychological and physical well-being. In other words, urban spaces must be planned and designed with public health indicators in mind. Surveys conducted in Tabriz revealed multiple dimensions, including meaningful urban concepts, a healthy and desirable physical substrate, interaction with the surrounding ecological environment, land use patterns and activities, accessibility and spatial dynamism, and social concepts of urban space. The importance of this issue stems from the fact that insufficient attention to the planning of public spaces leads to the erosion of their meaning and a failure to meet the spatial and temporal needs of citizens, ultimately undermining their mental health. Currently, there is no comprehensive or networked system, others face ecological challenges, and some lack accessibility or meaningfulness. Given the stronger influence of socio-ecological indicators on the overall health of society—and considering their partial realization in limited spaces such as El-Goli—it is essential to plan the development of public spaces in Tabriz with a comprehensive and integrated perspective focused on public health indicators.

تحلیل جامعه‌محور کیفیت فضاهای عمومی شهری با تأکید بر سلامت اجتماعی شهروندان (نمونه کاوی: کلان‌شهر تبریز)

مهرداد سامی: گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

*آرش ثقفی اصل: گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

مسعود حق لسان: گروه معماری و شهرسازی، واحد ایلخچی، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلخچی، ایران.

حسن ستاری ساربانقلی: گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

فضاهای عمومی شهری به عنوان یکی از محیط‌هایی که بیشترین زمان حضور شهروندان در آن‌ها سپری می‌شود، پیونددهنده‌ای میان جنبه‌های اجتماعی و زیستی زندگی شهری به شمار می‌آیند و تأثیر عمیقی بر سلامت جسمی و روانی افراد دارند. ضروری است این فضاها به گونه‌ای طراحی و برنامه‌ریزی شوند که ارتقاء سلامت عمومی، به‌ویژه سلامت اجتماعی شهروندان را ممکن سازند. در این راستا، پژوهش حاضر باهدف تحلیل کیفیت فضاهای عمومی کلان‌شهر تبریز با رویکرد جامعه‌محور و با تأکید بر شاخص‌های سلامت اجتماعی و عمومی انجام گرفته است. این مطالعه از نوع کاربردی با ماهیت تحلیلی-اکتشافی بوده و با بهره‌گیری از روش تحقیق آمیخته (کیفی-کمی)، صورت پذیرفته است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل حداقل مربعات جزئی در نرم‌افزار "Warp-PLS"، و آزمون "T-test"، در نرم‌افزار "SPSS"، استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد بیشترین اثرگذاری بر تحقق سلامت عمومی در فضاهای عمومی تبریز به ترتیب مربوط به مفاهیم معنابخش فضای شهری، بستر کالبدی مطلوب و سالم، تعامل با بستر اکولوژیکی، الگوی کاربری زمین و فعالیت‌ها، دسترسی‌پذیری و پویایی و مفاهیم اجتماعی فضا با ضرایب ۰/۵۵، ۰/۴۸، ۰/۴۳، ۰/۴۳ و ۰/۴۸ می‌باشد. همچنین، در میان متغیرهای فرعی، مؤلفه‌هایی نظیر احترام به نیازها و خواسته‌های شهروندان، پویایی و سرزندگی فضا، هویت منحصر به فرد، توجه به فضاهای سبز و آبی، بهره‌گیری از نمادها، و پاکیزگی محیطی بیشترین تأثیر را داشته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که شاخص‌های سلامت عمومی در فضاهای عمومی کلان‌شهر تبریز به‌طور کامل تحقق نیافته و نیازمند نگرشی سیستمی و یکپارچگی در برنامه‌ریزی جهت شکل‌گیری فضاهایی با رویکرد ارتقاء سلامت جسمانی و روانی شهروندان می‌باشد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۵

شماره صفحات: ۸۱-۹۳

واژگان کلیدی:

فضای عمومی شهری
جنبه‌های اجتماعی
ارتقاء سلامت عمومی
سلامت اجتماعی
کلان‌شهر تبریز
جامعه‌محور

استناد: سامی، مهرداد. ثقفی اصل، آرش. حق لسان، مسعود. ستاری ساربانقلی، حسن. (۱۴۰۴). تحلیل جامعه‌محور کیفیت فضاهای عمومی شهری با تأکید بر سلامت اجتماعی شهروندان (نمونه کاوی: کلان‌شهر تبریز). فصلنامه تغییرات اجتماعی-فرهنگی، دوره ۲۲، شماره ۱؛ (پیاپی ۸۵)، ۸۱-۹۳.

DOI:

این مقاله برگرفته از رساله دکتری «مهرداد سامی»، با عنوان «تبیین نقش و تأثیر فضاهای عمومی شهری بر ارتقای سلامت عمومی کلان‌شهرهای ایران (نمونه موردی: شهر تبریز)»، است که به راهنمایی «دکتر آرش ثقفی اصل»، و «دکتر مسعود حق لسان»، و مشاوره «دکتر حسن ستاری ساربانقلی»، استخراج شده است.

* نویسنده مسئول: آرش ثقفی اصل

آدرس پست الکترونیک: a.saghafi@iaut.ac.ir

تلفن: ۰۹۱۴۳۰۰۱۹۰۰

مقدمه

در عصر حاضر سلامت اجتماعی و عمومی یکی از مباحث پرطرفدار در جهان شهرنشین است و ساکنان شهری با چالش بیشتری در راستای بهره‌مندی از سلامت اجتماعی مواجه هستند (Sjövall, Spiers, 2024: 226-229). با توجه به رشد روزافزون شهرنشینی و برآورد اینکه ۶۸ درصد از جمعیت جهان تا سال ۲۰۵۰ میلادی، در شهرها زندگی خواهند کرد سهم شهرها در کاهش سلامت عمومی بیشتر مورد توجه قرار گرفته است (Mohsin, Beach, Kwan, 2023: 2-5). از سویی، طراحی و شکل‌گیری مناطق شهری، انتخاب‌های مردم را در زندگی تعیین می‌کند و محیط‌های شهری به عنوان مهمترین جلوه زندگی شهری، نقش تعیین‌کننده‌ای در بهبود و ارتقاء سلامت اجتماعی شهروندان دارد (سامی و دیگران، ۱۴۰۳: ۳۴). همانطور که تحقیقات می‌دهند سلامت عمومی در ابعاد مختلف نیاز اصلی شهروندان است. که باید توسط طراحان و برنامه‌ریزان شهری برآورده شود. اگرچه رابطه بین ساختار و فضای شهری با سلامت اجتماعی را می‌توان محور مطالعات محیطی جامعه‌محور انسان‌شناسی دانست. این موضوع هنوز مورد توجه کافی قرار نگرفته و حتی در برخی زمینه‌ها شناخته و حل نشده است (سامه، ۱۳۹۷: ۴۵). پویایی فضایی-زمانی شهرنشینی و تحول در ساختارهای صنعتی و توسعه فضاهای شهری، شناخت ارتباط و تعامل بین شهرنشینی و سلامت برای کشف چگونگی ایجاد ریسک‌های سلامتی در طی فرایند شهرنشینی الزامی می‌باشد. از این رو، امروزه اندیشمندان یکی از راه‌های رسیدن به توسعه پایدار شهری را داشتن شهر سالم برمی‌شمارند (McGee, Park, 2020: 28-29). و برنامه‌ریزی شهری مناسب فضاهای عمومی را یک جنبه حیاتی از توجهات به سلامت انسان عنوان می‌کنند. فضاهایی که نقش بسیاری در زندگی شهروندان ایفاء کرده و در ارتقاء زیست‌محیط شهرها، سلامت جامعه، محیط زندگی فردی و اجتماعی، رفاه اجتماعی و غیره، تأثیرگذارند (Harvey, 2009: 589).

با توجه به اهمیت و نقش برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای شهری در تحقق شهر سالم و سلامت اجتماعی، تحقیق حاضر با هدف تحلیل جامعه‌محور کیفیت فضاهای عمومی کلان‌شهر تبریز با تأکید بر سلامت اجتماعی شهروندان نگارش شده است. تبریز همانند بسیاری از کلان‌شهرها با مسائل و مشکلات عدیده از قبیل نرخ رشد بالای جمعیت، افزایش آلودگی صوتی، آلودگی هوا، افزایش تولید زباله، فاضلاب و آلاینده‌های آب و هوا مواجه می‌باشد. از طرفی با توجه به اینکه بیشتر اوقات افراد در فضاهای عمومی شهری سپری می‌شود و این فضاها در کلان‌شهر تبریز و در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه در ابعاد کمی و کیفی مورد غفلت قرار گرفته‌اند، توجه به طراحی و برنامه‌ریزی مناسب فضاهای عمومی ضروری تلقی می‌گردد (رضا پور، موسوی، هادلی، ۱۴۰۰: ۱۱۴). این موضوع ضمن کاهش استرس‌ها و فشارهای ناشی از زندگی شهرنشینی موجب ارتقاء سلامت اجتماعی و عمومی جامعه می‌گردد. در این راستا، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به سؤال‌های زیر می‌باشد:

- ← عوامل اثرگذار بر ارتقاء سلامت اجتماعی شهروندان در فضاهای عمومی شهری کدامند؟
- ← وضعیت مؤلفه‌های جامعه‌محور بر سلامت اجتماعی شهروندان در فضاهای عمومی منتخب کلان‌شهر تبریز به چه صورتی می‌باشد؟

پیشینه تحقیق

- المیرا دواتگر خرسند و اکبر رحیمی (۱۴۰۳)، در مطالعه «بررسی کیفیت فضاهای عمومی محلات مسکونی شهر تبریز از دیدگاه ساکنین با استفاده از تحلیل لکه‌های داغ و شاخص موران»؛ با روش توصیفی-تحلیلی، کیفیت فضاهای عمومی محلات مسکونی تبریز را از منظر ساکنان با بهره‌گیری از تحلیل لکه‌های داغ و شاخص موران ارزیابی کرده‌اند. نتایج نشان داد که تفاوت معناداری در کیفیت فضاهای عمومی میان مناطق مختلف وجود دارد؛ به طوری که مناطق ۱، ۲ و ۵ در وضعیت مطلوب و مناطق ۴، ۶، ۸ و ۱۰ در وضعیت نامطلوب قرار دارند. این تحقیق بر لزوم برنامه‌ریزی عادلانه شهری و بهبود کیفیت فضاهای عمومی در مناطق کم‌برخوردار تأکید دارد (دواتگر خرسند، رحیمی، ۱۴۰۳: ۶۱-۴۷).

- مسعود توپچی خسروشاهی و دیگران (۱۴۰۰)، در پژوهش «ارزیابی تحقق‌پذیری شاخص‌های کیفیت فضاهای عمومی شهری بر مبنای دیدگاه کرمونا (مطالعه موردی: شهر تبریز)»؛ نشان دادند که فضاهای عمومی از منظر مؤلفه‌هایی چون سازگاری، نفوذپذیری و هویت مکان وضعیت نسبتاً مطلوبی دارند، اما در شاخص‌هایی به مانند پایداری، سرزندگی و تناسبات بصری عملکرد ضعیف‌تری دارند.

این مطالعه با استفاده از رویکرد آمیخته و تحلیل "Warp-PLS"، بر ضرورت شناسایی نقاط ضعف و به کارگیری راهکارهای اجرایی برای ارتقاء کیفیت فضاهای عمومی تأکید می‌کند (توپچی خسروشاهی و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۹۶-۱۷۹).

- ماریون هوهلفلدت^۱ و کارمن پپسکو^۲ (۲۰۲۳)، با عنوان "Living Politics In The City: Architecture As Catalyst For Public Space"، به نقش فعال معماری در شکل‌گیری فضاهای عمومی به عنوان میدانی برای کنش اجتماعی و سیاسی می‌پردازد. و با رویکردی انتقادی، نحوه تأثیر طراحی محیطی بر مشارکت جمعی، بروز اعتراضات، شکل‌گیری حافظه جمعی و بازنمایی هویت اجتماعی بررسی شده است. طوری که نمونه‌هایی از کمپ‌های پناهجویان فلسطینی، میدان‌های اعتراضی در شهرهای اروپایی و فضاهای فرهنگی در شهرهای آمریکای لاتین مورد تحلیل قرار گرفته است (Hohlfeldt, Popescu, 2023: 27-38).

- ماریکلا سهپه^۳ (۲۰۲۳)، در تبیینی با عنوان "Designing Healthy And Liveable Cities: Creating Sustainable Urban Regeneration"، با تمرکز بر تعامل میان طراحی فضاهای شهری، سلامت عمومی و کیفیت زندگی، الگویی به نام «طراحی مکان سالم»^۴ ارائه می‌دهد. و با تحلیل مطالعات موردی در شهرهایی نظیر دوبلین، مادرید، ونکوور و ووهان، به‌واسطه عوامل کالبدی و ادراکی مؤثر بر تجربه زیسته شهروندان در فضاهای عمومی پرداخته است. و نشان می‌دهد چگونه طراحی انسانی‌محور و توجه به نیازهای روانی، اجتماعی و فیزیکی افراد می‌تواند در ارتقاء زیست‌پذیری نقش کلیدی ایفاء کند. و به‌طور خاص بر رویکرد سلامت‌محور در طراحی فضاهای عمومی تأکید دارد (Sepe, 2023: 55-86).

ادبیات و مبانی نظری

فضاهای عمومی شهری از جمله پارک‌ها، میدان‌ها، پیاده‌راه‌ها و سایر فضاهایی هستند که دسترسی آزاد برای عموم دارند و بستری برای تعاملات اجتماعی، فعالیت‌های فرهنگی و گذران اوقات فراغت شهروندان فراهم می‌کنند (شاملو، نقی‌زاده، حبیب، ۱۳۹۷: ۱۹۸). کیفیت این فضاها نقش به‌سزایی در ایجاد حس تعلق، ارتقاء سرمایه اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی شهری دارد. کیفیت فضایی نه تنها به جنبه‌های کالبدی چون زیبایی، ایمنی و دسترسی مربوط می‌شود، بلکه ابعاد اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی کاربران را نیز شامل می‌گردد (حیدری، حکیمیان، گلکار، ۱۴۰۱: ۶۸). از منظر کوین لینچ^۵، کیفیت فضاهای شهری با ادراک ذهنی شهروندان در ارتباط است. وی مؤلفه کلیدی را برای خوانایی و کیفیت فضایی شهر معرفی می‌کند: مسیرها، لبه‌ها، گره‌ها، حوزه‌ها و نشانه‌ها. این مؤلفه‌ها با ایجاد نظم فضایی، به افزایش حس امنیت، راحتی و درک‌پذیری محیط کمک می‌کنند (لینچ، ۱۳۹۵: ۶۹-۴۳). ویلیام وایت^۶، باتأکید بر رفتارهای اجتماعی در فضاهای عمومی، به اهمیت طراحی انسانی‌محور اشاره می‌کند و معتقد است که حضور افراد، تعاملات و امکان فعالیت‌های متنوع، شاخص‌های مهم کیفیت فضایی هستند. علاوه بر شاخص‌های ساختاری، مشارکت شهروندان در فرایند طراحی و بهره‌برداری از فضاها نیز از عناصر مهم کیفیت به‌شمار می‌رود. سلامت اجتماعی یکی از ابعاد کلیدی سلامت کل‌نگر است که در کنار سلامت جسمی و روانی، به کیفیت روابط اجتماعی، مشارکت در اجتماع و احساس تعلق اشاره دارد (گنجی، اسلامی‌برزکی، نیازی، ۱۳۹۴: ۳۱-۳۰). این مفهوم به‌ویژه در جوامع شهری که با چالش‌هایی چون گسست اجتماعی، تنهایی و انزوای فردی مواجه‌اند، اهمیت دوچندان می‌یابد. سلامت اجتماعی مستقیماً با ساختارهای اجتماعی و نوع تعاملات شهروندان در ارتباط است (Carmona, 2014: 3-4). ستیون کلنر^۷، سلامت اجتماعی را به‌عنوان توانایی فرد برای انجام وظایف اجتماعی، مشارکت در جامعه و ایجاد روابط معنادار تعریف می‌کند. از دیدگاه او، محیط‌های شهری باید بستری را فراهم آورند که شهروندان در آن احساس امنیت، ارزشمندی و تعلق کنند. امیل دورکیم^۸، جامعه‌شناس کلاسیک، با تحلیل مفهوم انسجام اجتماعی بر نقش نهادهای اجتماعی و فضاهای مشترک در تقویت پیوندهای میان افراد تأکید می‌کند. او معتقد بود ضعف در پیوندهای اجتماعی می‌تواند

^۱ Marion Hohlfeldt

^۲ Carmen Popescu

^۳ Marichela Sepe

^۴ Healthy Pl@ce Design

^۵ Kevin Lynch

^۶ William H. Whyte

^۷ Steven Kellner

^۸ Émile Durkheim

منجربه بروز پدیده‌هایی چون آنومی شود. ابعاد سلامت اجتماعی را می‌توان در مؤلفه‌هایی چون مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، پذیرش اجتماعی، شکوفایی فردی در بستر اجتماعی، و حمایت اجتماعی جست‌وجو کرد. محیط‌های شهری به‌ویژه فضاهای عمومی، نقش مؤثری در ارتقاء این مؤلفه‌ها دارند. بین کیفیت فضاهای عمومی شهری و سلامت اجتماعی رابطه‌ای مستقیم و دوسویه وجود دارد. فضاهای عمومی کارآمد، بستر تعامل اجتماعی، گفت‌وگو، مشارکت و هم‌بستگی را فراهم می‌کنند که این عوامل همگی تقویت‌کننده سلامت اجتماعی‌اند. درمقابل، فضاهای ناکارآمد یا ناامن می‌توانند منجربه گریز اجتماعی، بیگانگی و کاهش سرمایه اجتماعی شوند (Hama Radha, 2022: 2-4). از دیدگاه یان گل^۹، معمار و نظریه‌پرداز دانمارکی، فضاهایی که از سان‌محور طراحی شده‌اند و بر حضور و تعامل تأکید دارند، کیفیت زندگی شهری را ارتقاء داده و سلامت اجتماعی را بهبود می‌بخشند. گل، با مطالعات میدانی گسترده در شهرهای مختلف نشان داده است که عناصر طراحی نظیر مقیاس انسانی، دعوت به ماندگاری، تنوع فعالیت‌ها و خوانایی محیط، تأثیر زیادی بر رفتارهای اجتماعی شهروندان دارند. به عبارت دیگر، طراحی مناسب فضاهای عمومی می‌تواند مشارکت، اعتماد و تعامل اجتماعی را تقویت کند (سلیمانی مهرنجانی و دیگران، ۱۳۹۵: ۲۸). رویکرد جامعه‌محور در تحلیل فضاهای شهری بر این اصل استوار است که نیازها، تجربیات و ادراکات شهروندان باید در مرکز فرایند طراحی، برنامه‌ریزی و ارزیابی فضاهای عمومی قرار گیرد. این رویکرد با مشارکت مستقیم جامعه در تصمیم‌گیری‌های شهری، تلاش دارد تا فضاهایی متناسب با هویت، فرهنگ و سبک زندگی کاربران خلق کند. تحلیل جامعه‌محور، برخلاف رویکردهای بالا به پایین، به دنبال درک زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی هر مکان خاص است (دوانگر خرسند، رحیمی، ۱۴۰۳: ۴۸). جان فریدمن^{۱۰}، نظریه‌پرداز توسعه، با طرح نظریه برنامه‌ریزی توانمندساز، بر لزوم مشارکت فعال جامعه در فرایندهای برنامه‌ریزی شهری تأکید دارد. او معتقد است که برنامه‌ریزی بدون مشارکت شهروندان، منجربه خلق فضاهایی خواهد شد که فاقد مشروعیت و اثربخشی اجتماعی هستند (Yulie Reindrawati, 2023: 2-6). آنری لُفور^{۱۱}، فیلسوف فرانسوی، در نظریه «حق به شهر» بیان می‌کند که شهر باید نه تنها مکانی برای سکونت، بلکه بستری برای کنش اجتماعی و بازتولید روابط اجتماعی باشد.

جنبه نوآوری پژوهش حاضر در تلفیق رویکرد جامعه‌محور با تحلیل کیفیت فضاهای عمومی شهری از منظر سلامت اجتماعی است؛ به گونه‌ای که با استفاده از روش تحقیق آمیخته (کیفی-کمی)، و بهره‌گیری از مدل‌های نوین تحلیلی نظیر «Warp-PLS» تلاش شده تا فراتر از بررسی صرف کالبد فضا، ادراکات، نیازها و مشارکت شهروندان در ارزیابی کیفیت فضاهای عمومی کلان‌شهر تبریز لحاظ گردد. این مطالعه با تأکید بر شاخص‌های سلامت اجتماعی در کنار ویژگی‌های فضایی، رویکردی نوین و کاربردی در طراحی و برنامه‌ریزی شهری ارائه داده و الگویی بومی برای ارتقاء سلامت شهری برپایه نیازهای واقعی شهروندان تبریزی پیشنهاد می‌دهد که در تحقیقات پیشین کمتر به صورت یکپارچه مورد توجه قرار گرفته است.

مواد و روش تحقیق

روش تحقیق در پژوهش حاضر آمیخته (کیفی-کمی)، با هدف کاربردی و ماهیت تحلیلی-اکتشافی، است. در این راستا ابتدا از طریق مطالعات اسنادی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر ارتقاء سلامت عمومی در فضاهای عمومی شهری شناسایی شده، سپس از طریق پرسش‌گری از نخبگان و مدیران و مسئولان شهری و همچنین بهره‌مندی از مدل حداقل مربعات جزئی در نرم‌افزار «Warp-pls»، میزان تأثیر هر کدام از مؤلفه‌ها مشخص شده است. با تمرکز بر سنجش مؤلفه‌های تبیین‌کننده سلامت عمومی در فضاهای عمومی کلان‌شهر تبریز نیز از آزمون «T-test»، در نرم‌افزار «SPSS»، و پرسش‌گری از شهروندان استفاده است. بدین منظور فضاهای عمومی منتخب پژوهش حاضر که با توجه به حضور بیشتر اجتماعی شهروندان در این فضاها انتخاب گردیده‌اند، شامل: پیاده‌راه تربیت، لاله پارک، ائل‌گلی، بازار، آبرسان و دانشگاه آزاد/سلامی واحد تبریز، می‌باشند. قابل ذکر است حجم نمونه نخبگان، مدیران و مسئولان با استفاده از روش کوهن، در سطح اطمینان ۹۵ درصد ۶۰ نفر تعیین گردیده است و روش دسترس‌پذیری به آن‌ها براساس الگوی غیر تصادفی هدفمند می‌باشد.

^۹ Jan Gehl

^{۱۰} John Friedmann

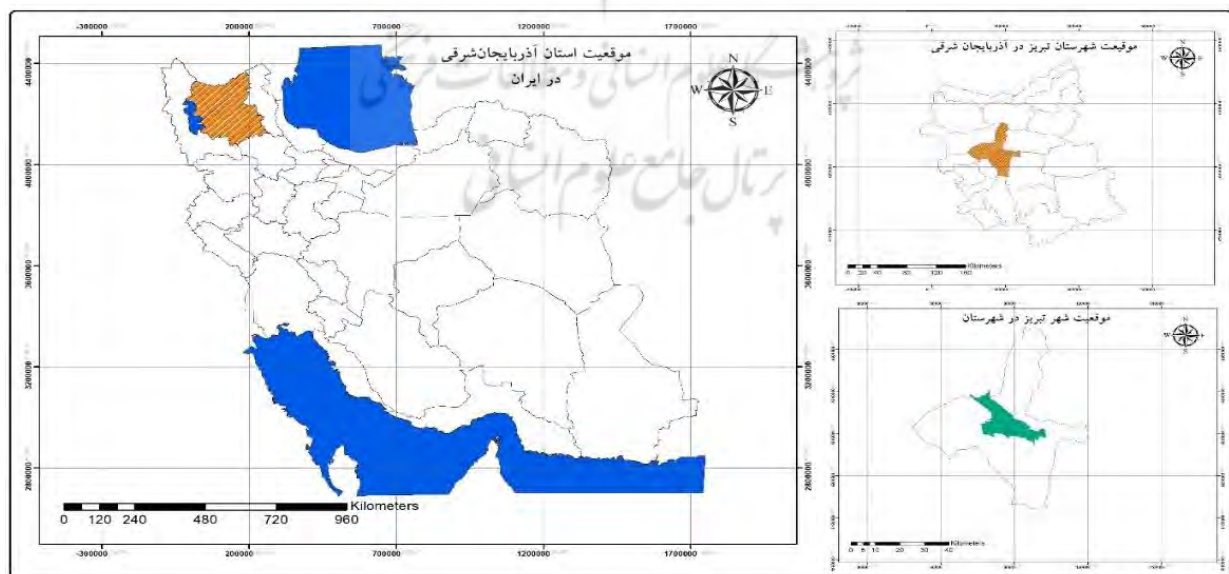
^{۱۱} Henri Lefebvre

حجم نمونه شهروندان نیز با استفاده از روش کوکران ۳۸۴ نفر تعیین گردیده که روش دسترسی به آن‌ها بر مبنای الگوی تصادفی ساده بوده است (۴ نفر از هر کدام از فضاهای منتخب). همچنین پرسش‌نامه تحقیق حاضر با استفاده از طیف ۵ مقیاسی لیکرت و مؤلفه‌های برپایه (جدول ۱)، تدوین گردید.

جدول ۱. مؤلفه‌های تأثیرگذار بر ارتقاء سلامت اجتماع در فضاهای عمومی شهری - (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳)

مؤلفه‌ها	گویه‌ها
مفاهیم اجتماعی فضای شهری S	سیاست‌گذاری‌های کلی و میزان سرمایه‌گذاری برای ارتقاء کیفیت فضاهای شهری Q ₁ ، رضایت‌مندی از الگوی مدیریت و حکمروایی Q ₂ ، همه‌شمولی Q ₃ ، شکل‌گیری تعاملات اجتماعی Q ₄ ، احساس امنیت کافی Q ₅ .
مفاهیم معنابخش فضای شهری M	خوانایی Q ₆ ، احترام به نیازها و خواسته‌های شهروندان Q ₇ ، هویت منحصر به فرد Q ₈ ، احساس آرامش کافی Q ₉ ، حس‌تعلق به فضا Q ₁₀ ، دعوت‌کنندگی فضا Q ₁₁ .
تعامل با بستر اکولوژیکی پیرامون E	تأکید بر فضاهای سبز و آبی شهری Q ₁₂ ، منظر طبیعی و چشم‌انداز مطلوب Q ₁₃ .
الگوی کاربری زمین و فعالیت‌ها L	امکان انجام فعالیت و رفتارهای متنوع (نشستن، قدم زدن، گفتگو، بازی و غیره) Q ₁₄ ، تنوع عملکردی (رستوران، سرویس بهداشتی، تفریحی، خرید و غیره) Q ₁₅ .
دسترسی‌پذیری و پویایی فضای شهری A	دسترسی آسان Q ₁₆ ، تشویق به فعالیت، حرکت و پویایی Q ₁₇ ، ایمنی کافی در برابر تردد سواره Q ₁₈ ، دسترسی به حمل‌ونقل عمومی مطلوب Q ₁₉ .
بستر کالبدی مطلوب و سالم P	وضعیت رسیدگی، تعمیر، نگهداری و مرمت فضاهای شهری Q ₂₀ ، فضایی پویا و سرزنده Q ₂₁ ، فضایی پاک و تمیز Q ₂₂ ، فضایی مناسب برای حضور در شرایط مختلف اقلیمی Q ₂₃ ، زیبایی فضا Q ₂₄ ، خلاقیت و نوآوری در طراحی Q ₂₅ .

در راستای قلمرو پژوهش نیز می‌توان گفت، تبریز مرکز استان آذربایجان شرقی یکی از شهرهای بزرگ ایران است. این شهر بزرگترین شهر منطقه شمال غرب کشور بوده و قطب اداری، ارتباطی، بازرگانی، سیاسی، صنعتی، فرهنگی و نظامی این منطقه شناخته می‌شود. این شهر در ۴۱ درجه و ۲۵ دقیقه طول شرقی و ۳۸ درجه و ۲ دقیقه عرض شمالی از نصف النهار مبدأ واقع شده است و ارتفاع متوسط آن از سطح آب‌های آزاد حدود ۱۳۴۰ متر است. همچنین این شهر ششمین شهر پرجمعیت ایران پس از شهرهای تهران، مشهد، اصفهان، کرج و شیراز محسوب می‌شود. بررسی رشد فیزیکی و جمعیتی تبریز نشان می‌دهد که در فاصله زمانی ۶۰ ساله (۱۳۹۵-۱۳۳۵)، مساحت این شهر از ۱۱۷۰ هکتار به ۱۹۰۰۰ هکتار و جمعیت آن از ۲۸۹۹۹۶ نفر به ۱۷۷۳۰۳۳ نفر رسیده است. یعنی جمعیت آن قریب به برابر و توسعه فیزیکی آن حدود ۱۶ برابر رشد داشته است.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی کلان‌شهر تبریز - (مأخذ: مطالعات اسنادی نگارندگان، ۱۴۰۳)

بحث و یافته‌های تحقیق

به منظور شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر ارتقاء سلامت اجتماعب شهروندان در فضاهای عمومی شهری از مدل حداقل مجزورات جزئی در نرم‌افزار “Warp-PLS”، استفاده شده است. پایایی شاخص‌های متغیرهای مکنون (سازه‌ها)؛ به منظور سنجش پایایی هریک از شاخص‌های متغیر مکنون (شاخص‌های اصلی)، در مدل “PLS”، از ارزش بارهای عاملی هر شاخص استفاده می‌شود. ارزش بارهای عاملی هریک از شاخص‌های فرعی متغیر مکنون مربوطه می‌بایست بزرگتر یا مساوی ۰/۵ باشد. برپایه (جدول ۲)، میزان بارهای عاملی برای شاخص‌های متغیرهای مکنون تحقیق ارائه شده است.

جدول ۲. ارزش بارهای عاملی شاخص‌های متغیرهای مکنون—(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

P- values	متغیر مکنون						متغیر مشاهده‌شده
	P	A	L	E	M	S	
<۰/۰۰۱						۰/۸۰۹	Q ₁
<۰/۰۰۱						۰/۷۲۱	Q ₂
<۰/۰۰۱						۰/۸۰۴	Q ₃
<۰/۰۰۱						۰/۷۸۴	Q ₄
<۰/۰۰۱						۰/۷۵۶	Q ₅
<۰/۰۰۱					۰/۷۶۲		Q ₆
<۰/۰۰۱					۰/۷۳۱		Q ₇
<۰/۰۰۱					۰/۸۴۴		Q ₈
<۰/۰۰۱					۰/۷۳۴		Q ₉
<۰/۰۰۱					۰/۷۵۲		Q ₁₀
<۰/۰۰۱					۰/۷۹۳		Q ₁₁
<۰/۰۰۱				۰/۷۸۵			Q ₁₂
<۰/۰۰۱				۰/۸۲۱			Q ₁₃
<۰/۰۰۱			۰/۷۴۹				Q ₁₄
<۰/۰۰۱			۰/۷۱۴				Q ₁₅
<۰/۰۰۱		۰/۸۰۲					Q ₁₆
<۰/۰۰۱		۰/۸۲۸					Q ₁₇
<۰/۰۰۱		۰/۷۴۶					Q ₁₈
<۰/۰۰۱		۰/۷۱۹					Q ₁₉
<۰/۰۰۱	۰/۷۵۳						Q ₂₀
<۰/۰۰۱	۰/۸۳۷						Q ₂₁
<۰/۰۰۱	۰/۷۸۱						Q ₂₂
<۰/۰۰۱	۰/۷۴۱						Q ₂₃
<۰/۰۰۱	۰/۸۱۷						Q ₂₄
<۰/۰۰۱	۰/۷۶۸						Q ₂₅

همان‌طورکه در (جدول ۲)، قابل تبیین است. تمامی مقادیر سنجه‌های بار عاملی مرتبط با متغیرهای فرعی مکنون، بالاتر از ۰/۵ است. می‌توان گفت مدل اندازه‌گیری در زمینه شاخص‌های ارائه شده مکنون از پایایی کافی برخوردار است. پایایی سازه (سازگاری درونی)؛ برای اندازه‌گیری پایایی سازه در مدل “PLS”، از شاخص پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ استفاده می‌شود. مقدار این شاخص‌های پایایی سازه باید بزرگتر یا مساوی ۰/۷ باشد. به‌طورخاص برپایه (جدول ۳)، مقدار پایایی سازه هریک از متغیرهای مکنون ارائه شده است.

جدول ۳. پایایی سازه‌های متغیرهای مکنون—(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

متغیر مکنون						پایایی سازه
P	A	L	E	M	S	
۰/۷۶۹	۰/۷۲۶	۰/۸۳۱	۰/۷۴۵	۰/۸۰۱	۰/۷۲۴	پایایی ترکیبی
۰/۷۶۲	۰/۸۱۰	۰/۷۹۱	۰/۷۲۱	۰/۷۷۹	۰/۷۳۸	آلفای کرونباخ

بر مبنای (جدول ۳)، تمامی مقادیر پایایی ترکیبی و مقدار آلفای کرونباخ متغیرهای مکنون بالاتر از ۰/۷ محاسبه شده است. بدین‌سان مدل اندازه‌گیری دارای پایایی سازه‌ای مناسبی است. روایی همگرا؛ سنجش در مدل “PLS”، از طریق معیار میانگین واریانس استخراج شده (AVE)، امکان‌پذیر می‌باشد و مقدار مناسب آن بالاتر از ۰/۵ است. برپایه (جدول ۴)، و مقادیر میانگین واریانس استخراج شده برای متغیرهای مکنون (یعنی بالاتر ۰/۵)، می‌توان گفت مدل اندازه‌گیری دارای روایی همگرایی مناسب می‌باشد.

جدول ۴. روایی همگرایی سازه‌های (متغیرهای مکنون) – (مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

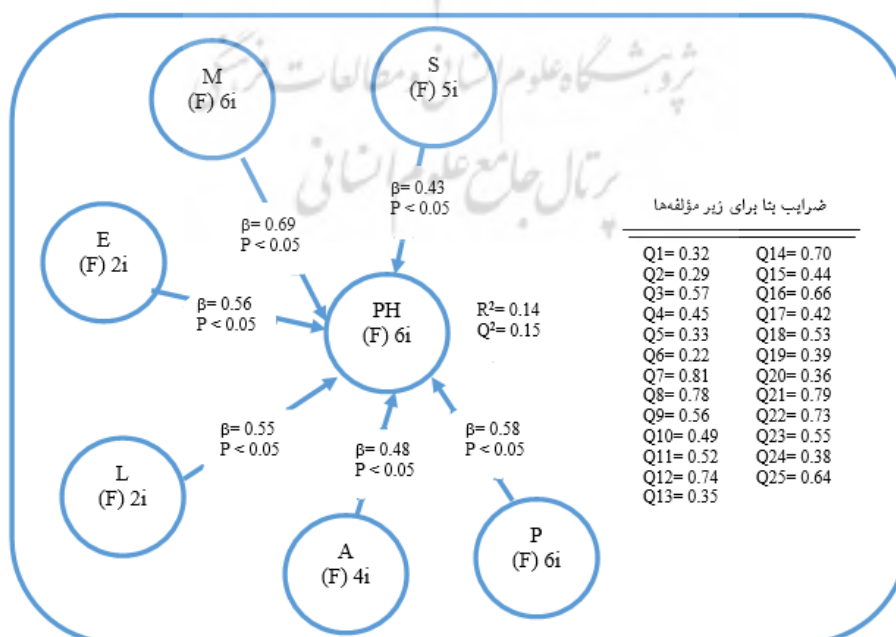
متغیر مکنون روایی همگرا					
P	A	L	E	M	S
۰/۷۱۸	۰/۷۴۵	۰/۷۰۲	۰/۵۶۶	۰/۵۸۱	۰/۶۹۴
پایایی ترکیبی					

روایی افتراقی: برای سنجش روایی افتراقی از میزان میانگین واریانس استخراج شده (AVE)، برای یک سازه (متغیر مکنون)، استفاده می‌شود تا مشخص گردد که این ارزش از توان دوم هم‌بستگی میان آن سازه و سازه‌های دیگر مدل بیشتر است یا خیر برپایه (جدول ۵)، مقادیر قطر اصلی ریشه دوم (AVE)، و سایر مقادیر نیز هم‌بستگی میان سازه‌ها را نشان می‌دهند. قابل مشاهده است که تمامی ارزش سازه‌ها با شرایط موردنظر مطابقت دارند و می‌توان عنوان کرد که اعتبار افتراقی سازه‌ها مناسب می‌باشد.

جدول ۵. اعتبار افتراقی سازه‌ها (متغیرهای مکنون) – (مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

P	A	L	E	M	S	سازه
۰/۲۵۶	۰/۳۸۲	۰/۲۷۴	۰/۱۱۷	۰/۳۱۹	۰/۷۵۱	S
۰/۳۷۷	۰/۲۱۸	۰/۱۴۵	۰/۴۰۷	۰/۷۶۴	۰/۱۹۱	M
۰/۱۸۳	۰/۲۴۱	۰/۱۷۹	۰/۷۸۱	۰/۲۵۹	۰/۳۲۶	E
۰/۱۶۵	۰/۴۰۲	۰/۷۵۳	۰/۳۹۱	۰/۱۸۸	۰/۲۵۰	L
۰/۴۲۸	۰/۷۳۸	۰/۲۳۹	۰/۱۶۴	۰/۱۹۳	۰/۲۹۷	A
۰/۷۴۹	۰/۱۹۷	۰/۳۸۱	۰/۲۴۹	۰/۴۳۸	۰/۲۵۲	P

مدل ساختاری تحقیق و ضرایب هریک از مسیرها نمایش داده شده است. هریک از ضرایب و تأثیرگذاری در مدل ساختاری زمانی قابل قبول است که مقدار “P-values”، آن کمتر از ۰/۰۵ باشد برپایه (شکل ۲). و (جدول ۶)، “P-values”، و معناداری مربوط به هریک از مسیرها را نمایش می‌دهد.

شکل ۲. مدل ساختاری تحقیق – (مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

جدول ۶. معناداری ضرایب مسیر - (مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

نتیجه	P-values	ضریب مسیر	مسیر
تأیید	۰/۰۱۳	۰/۴۳۲	PH S
تأیید	۰/۰۰۷	۰/۶۹۱	PH M
تأیید	۰/۰۲۶	۰/۵۶۳	PH E
تأیید	۰/۰۰۳	۰/۵۵۱	PH L
تأیید	۰/۰۰۹	۰/۴۸۲	PH A
تأیید	۰/۰۱۱	۰/۵۸۵	PH P

به‌طورخاص، جدول بالا مقدار اثرگذاری متغیرهای مستقل بر تحقق سلامت اجتماعی شهروندان در فضاهای عمومی کلان شهر تبریز را نشان می‌دهد، همانطوری که قابل مشاهده است، نتایج معنی‌دار بودن اثرگذاری ۶ متغیر اصلی را در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد تأیید قرار می‌دهد. در این بین بیشترین اثرگذاری به ترتیب شامل مفاهیم معنابخش فضای شهری، بستر کالبدی مطلوب و سالم، تعامل با بستر اکولوژیکی پیرامون، الگوی کاربری زمین و فعالیت‌ها، دسترسی‌پذیری و پویایی فضای شهری و مفاهیم اجتماعی فضای شهری با ضرایب ۰/۶۹، ۰/۵۸، ۰/۵۶، ۰/۵۵، ۰/۴۸ و ۰/۴۳ می‌باشد. از طرفی در بین متغیرهای فرعی بیشترین اثرگذاری بر تحقق سلامت اجتماعی شهروندان در فضاهای عمومی کلان شهر تبریز مربوط به متغیرهای احترام به نیازها و خواسته‌های شهروندان، فضایی پویا و سرزنده، هویت منحصربه‌فرد، تأکید بر فضاهای سبز و آبی شهری و بهره‌مندی از نمادها و فضایی پاک و تمیز بوده است. قدرت پیش‌بینی مدل ساختاری زمانی مورد قبول و مناسب می‌باشد که دارای مقادیر بزرگتر یا مساوی ۰/۱ باشد. برپایه (جدول ۷)، می‌توان نتیجه گرفت که مدل ساختاری تحقیق حاضر از قدرت کافی برای پیش‌بینی برخوردار است، در این مدل ۰/۱۴۲ درصد از واریانس تحقق سلامت اجتماعی شهروندان در فضاهای عمومی کلان شهر تبریز را متغیرهای وارد شونده بر آن توجیه می‌کند.

جدول ۷. ضرایب تعیین متغیرهای وابسته - (مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

شاخص	R ²
متغیر وابسته	
PH	۰/۱۴۲

ارزش بالای صفر آزمون استون-گیسر نیز ظرفیت و توان پیش‌بینی لازم مدل ساختاری را نشان می‌دهد. ضریب آزمون استون-گیسر برای متغیر سلامت اجتماعی شهروندان در فضاهای عمومی کلان شهر تبریز برابر با ۰/۱۵۴ به دست آمده است.

جدول ۸. آزمون استون-گیسر - (مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

شاخص	Q ²
متغیر وابسته	
PH	۰/۱۵۴

همچنین به منظور بررسی فضاهای مختلف عمومی کلان شهر تبریز (پیاده‌راه تربیت، لاله پارک، ائل‌گلی، بازار، آبرسان و دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز)، از منظر مؤلفه‌های تبیین‌کننده سلامت اجتماعی از آزمون تی استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که پیاده‌راه تربیت؛ در مؤلفه تعامل با بستر اکولوژیکی پیرامون و الگوی کاربری زمین و فعالیت‌ها دارای وضعیت نامطلوب و در بقیه موارد وضعیت مطلوبی می‌باشد. لاله پارک و آبرسان؛ در مؤلفه مفاهیم معنابخش فضای شهری و تعامل با بستر اکولوژیکی پیرامون دارای وضعیت نامطلوب هستند. ائل‌گلی؛ تنها در مؤلفه مفاهیم معنابخش فضای شهری و بازار؛ تنها در مؤلفه تعامل با بستر اکولوژیکی پیرامون دارای وضعیت نامطلوب هستند. همچنین دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز؛ تنها در مؤلفه مفاهیم اجتماعی فضای شهری مطلوب و سایر مؤلفه‌ها نامطلوب می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت که فضاهای مختلف شهر تبریز از منظر شاخص‌های تبیین‌کننده سلامت اجتماعی تفاوت‌های اساسی باهم داشته‌اند و هیچ‌کدام از فضاها به‌طور کامل از سلامت اجتماعی برخوردار نیستند. در این بین ائل‌گلی و بازار، تا حدود زیادی از نظر شاخص‌های سلامت اجتماعی برخوردارند.

جدول ۹. مقایسه فضاهای مختلف عمومی کلان‌شهر تبریز باتأکید بر سلامت اجتماعی شهروندان - (مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

فضاهای مورد بررسی	آزمون	مفاهیم اجتماعی فضای شهری	مفاهیم معنابخش فضای شهری	تعامل با بستر اکولوژیکی پیرامون	الگوی کاربری زمین و فعالیت‌ها	دسترسی‌پذیری و پویایی فضای شهری	بستر کالبدی مطلوب و سالم
پیاده‌راه تربیت	آماره T	۷/۵۶	۵/۶۲	-۱/۷۶	-۰/۴۴	۵/۸۱	۳/۷۹
	Sig	۰/۰۰۷	۰/۰۱۱	۰/۲۰۳	۰/۱۵۴	۰/۰۲۶	۰/۰۰۸
	نتیجه	تأیید	تأیید	رد	رد	تأیید	تأیید
لاله‌پارک	آماره T	۸/۴۵	۰/۴۹	۱/۱۵	۳/۸۱	۴/۳۹	۴/۷۶
	Sig	۰/۰۰۰	۰/۱۷۸	۰/۰۶۹	۰/۰۴۲	۰/۰۱۳	۰/۰۱۵
	نتیجه	تأیید	رد	رد	تأیید	تأیید	تأیید
انل‌گلی	آماره T	۹/۱۱	۱/۷۶	۱۰/۹۴	۷/۵۳	۴/۷۶	۶/۲۳
	Sig	۰/۰۰۰	۰/۲۵۱	۰/۰۰۸	۰/۰۰۳	۰/۰۱۷	۰/۰۲۵
	نتیجه	تأیید	رد	تأیید	تأیید	تأیید	تأیید
بازار	آماره T	۸/۰۳	۶/۷۱	۲/۱۵	۴/۰۸	۸/۳۲	۷/۵۱
	Sig	۰/۰۰۱	۰/۰۰۵	۰/۱۵۹	۰/۰۳۶	۰/۰۱۵	۰/۰۰۹
	نتیجه	تأیید	تأیید	رد	تأیید	تأیید	تأیید
آبرسان	آماره T	۶/۹۴	۲/۵۴	۰/۸۱	۶/۳۹	۹/۱۵	۴/۱۱
	Sig	۰/۰۰۶	۰/۱۲۸	۰/۱۱۹	۰/۰۲۷	۰/۰۱۴	۰/۰۲۰
	نتیجه	تأیید	رد	رد	تأیید	تأیید	تأیید
دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز	آماره T	۶/۲۹	-۱/۶۵	۱/۵۷	۲/۴۵	۲/۸۱	۱/۴۶
	Sig	۰/۰۱۱	۰/۰۹۴	۰/۲۹۱	۰/۱۳۱	۰/۰۸۳	۰/۰۷۷
	نتیجه	تأیید	رد	رد	رد	رد	رد

باتمركز بر بررسی‌های صورت‌گرفته می‌توان تحقق شاخص‌های سلامت اجتماعی شهروندان در فضاهای مختلف شهر تبریز را به‌صورت زیر تبیین کرد.

❖ **مفاهیم اجتماعی فضای شهری؛** در این بُعد فضاهای عمومی منتخب مورد بررسی دارای وضعیت مطلوبی می‌باشند. به عبارتی در فضاهای مورد تبیین همه شمولی آن‌ها، شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و احساس امنیت کافی به‌طور کامل محقق شده‌اند. باین‌حال مدیریت و سیاست‌گذاری‌ها در این فضاها گاهی بادر نظر نگرفتن ترجیحات مختلف شهروندان موجب تهی‌شدن فضاها از مفاهیم اکولوژیکی و معنایی گردیده است. به عنوان مثال؛ در محدوده بازار تبریز و پیاده‌راه تربیت، عدم تأکید بر شاخص‌های اکولوژیکی و در محدوده آبرسان و لاله‌پارک، عدم توجه به شاخص‌های معنا نمود بیشتری دارند. بنابراین درک اجتماعی فضاهای شهری در برخی موارد از ضعف‌های اساسی در برنامه‌ریزی فضاهای عمومی محسوب می‌گردد.

❖ **مفاهیم معنابخش فضای شهری؛** مفاهیم معنابخش در فضاهای مختلف شهر تبریز ویژگی‌های متفاوتی را نمایش می‌دهد. خوانایی تقریباً در فضاهای مختلف مطلوب می‌باشد. دعوت‌کنندگی فضا در محیط‌هایی همچون انل‌گلی، با ورودی و خروجی قابل تشخیص مطلوب و در آبرسان، باتوجه به عدم وجود انسجام در طراحی نامطلوب می‌باشد. هویت منحصر به فرد و تعلق به فضا به در محدوده‌های تاریخی و بازار تبریز، نمود بیشتری دارد. همچنین احترام به نیازها و خواسته‌های شهروندان نیز در فضاهای مختلف تا حد نسبی مورد تأکید قرار گرفته است.

❖ **تعامل با بستر اکولوژیکی پیرامون؛** تأکید بر فضاهای سبز و آبی شهری و منظر طبیعی و چشم‌انداز مطلوب در اکثر فضاهای عمومی تبریز مورد غفلت قرار گرفته است (به غیر از انل‌گلی). اقتصادی شدن فضا و تأکید بر کسب سود از فضاهای مختلف موجب عدم تمایل و استفاده از مناظر طبیعی، سبز و آبی در فضاهای مختلف کلان‌شهر تبریز گردیده است.

❖ **الگوی کاربری زمین و فعالیت‌ها؛** امکان انجام فعالیت و رفتارهای متنوع (نشستن، قدم زدن، گفت‌وگو، بازی و غیره)، و تنوع عملکردی (رستوران، سرویس بهداشتی، تفریحی، خرید و غیره)، در فضاهای مختلف مطلوب بوده است. باین‌حال نیاز به بررسی ترجیحات مختلف شهروندان در راستای برنامه‌ریزی جامع این فضاها احساس می‌گردد.

❖ **دسترسی‌پذیری و پویایی فضای شهری؛** دسترسی آسان به دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز و لاله‌پارک، با بهره‌مندی از حمل‌ونقل عمومی میسر نمی‌باشد. همچنین تشویق به فعالیت، حرکت و پویایی در مکان‌هایی همچون بازار و آبرسان، باتوجه به تردد بسیار وسایل نقلیه و شهروندان نامطلوب می‌باشد.

❖ **بستر کالبدی مطلوب و سالم؛** وضعیت رسیدگی، تعمیر، نگهداری و مرمت فضاهای شهری در شهر تبریز مطلوب بوده است. بااین حال عدم توجه به سرزندگی فضاها و خلاقیت در طراحی از یک سو و عدم پاسخ‌گویی آن‌ها به نیازهای مکانی و زمانی از سوی دیگر از کاستی‌های اساسی این فضاها محسوب می‌گردد.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

امروزه شهرها با توجه به رشد فیزیکی و جمعیتی گسترده خود از یک سو و فشارها و استرس‌های فراوان شهرنشینی از سوی دیگر نیاز به فضاهایی دارند که بتوان در آن‌ها به احساس آرامش کافی و سلامت روحی-روانی و جسمی شهروندان شان نائل آیند. به عبارتی فضاهای شهری بایستی با در نظر گرفتن شاخص‌های سلامت اجتماعی برنامه‌ریزی و طراحی گردند. بررسی‌های صورت گرفته در کلان شهر تبریز نشان می‌دهند که به منظور ارتقاء شاخص‌های سلامت اجتماعی شهروندان در فضاهای عمومی شهر نیازمند برنامه‌ریزی در ابعاد مختلف یعنی مفاهیم معنابخش فضای شهری، بستر کالبدی مطلوب و سالم، تعامل با بستر اکولوژیکی پیرامون، الگوی کاربری زمین و فعالیت‌ها، دسترسی‌پذیری و پویایی فضای شهری و مفاهیم اجتماعی فضای شهری می‌باشیم. اهمیت این موضوع بدان است که متأسفانه عدم توجه مناسب به برنامه‌ریزی فضاهای عمومی شهر موجب تهی شدن بار معنایی این فضاها و عدم پاسخ‌گویی به نیازهای مکانی و زمانی شهروندان و ایجاد سلامت روحی-روانی در بین آن‌ها می‌گردد. در کلان شهر تبریز دیدگاه جامع و شبکه‌ای در راستای توسعه فضاهای عمومی شهر بر مبنای شاخص‌های سلامت اجتماعی شهروندان وجود ندارد. برخی فضاها از منظر عملکردی، اکولوژیکی و برخی به لحاظ دسترسی و معنابخشی در وضعیت نامطلوب قرار دارند. با توجه به تأثیر بیشتر شاخص‌های اجتماعی-اکولوژیکی در ارتقاء سلامت عمومی جامعه و تحقق بخشی این شاخص‌های در فضاهای محدود همچون؛ *اتل‌گلی تبریز*، نیاز است تا با دیدگاه جامع و یکپارچه به برنامه‌ریزی توسعه فضاهای عمومی شهر از منظر شاخص‌های سلامت اجتماعی شهروندان اقدام نمود. به طور خاص، مبنی بر کاستی‌های موجود در فضاهای عمومی کلان شهر تبریز با اتکاء تحلیلی جامعه‌محور بر کیفیت فضاهای عمومی با تأکید بر سلامت اجتماعی شهروندان، می‌توان راهکارهای زیر را برای ارتقاء وضع موجود به کار بست.

← در بستر کالبدی مطلوب و سالم توجه به رعایت سلسله‌مراتب فضایی در شبکه اجتماعی فضاهای عمومی، رعایت اصل پیوستگی، تأکید بر مقیاس انسانی، تنوع فضایی و انعطاف‌پذیری مناسب در دسترسی‌ها ضروری می‌باشد. همچنین طراحی این فضاها بایستی با الگوهای خلاق و پویا با المان‌های مختلف و همچنین بازیابی مستمر در دوره‌های زمانی مشخص صورت پذیرد. به پاکیزگی و تمیزی فضاها نیز بایستی توجه گردد.

← به منظور تحقق مفاهیم اجتماعی مناسب فضاهای عمومی بایستی با ایجاد فضاهایی برای شکل‌گیری تعاملات اجتماعی برای گروه‌های سنی و جنسی مختلف و در نظر گرفتن امنیت آن‌ها توجه گردد.

← در ساختار معنایی-هویتی مؤلفه‌های مورد تأیید شامل معنادر بودن فضا برای کاربران، احساس آرامش روحی و روانی در بهره‌مندی از فضا، حس مکان و حضور و مشارکت فعال شهروندان در ن، توجه به بعد اجتماعی، اقتصادی، معنوی و فرهنگی افراد و تأکید بر الگوهای سستی و نشانه‌ها در طراحی کالبد-فضا می‌باشند.

← در ساختار عملکردی بایستی به ارائه فعالیت‌های متنوع برای گروه‌های سنی و جنسی، هماهنگی فعالیت‌ها با بستر کالبدی، پاسخ‌دهی فعالیت‌ها به نیازهای زمانی-مکانی، ارائه فعالیت‌های مناسب در ابعاد اجتماعی-فرهنگی همچون برقراری تعاملات اجتماعی و ترکیب فعالیت‌ها با سایر عناصر و فضاهای شهری توجه گردد.

← در بُعد دسترسی علاوه بر برنامه‌ریزی حمل و نقل مناسب به منظور دسترسی‌پذیری تمامی فضاهای شهری بایستی با اولویت قرار پیاده‌روی و دوچرخه‌سواری در فضاهای عمومی و کاهش تردد وسایل نقلیه موتوری به پویایی فضا اقدام نمود.

← تأکید بر بهره‌مندی از عناصر طبیعی و آبی به منظور شکل‌گیری منظر طبیعی و چشم‌انداز مطلوب با جانمایی مناسب آن‌ها در فضاهای مختلف ضروری است.

منابع

- توپچی خسرو شاهی، مسعود. ثقفی اصل، آرش. ستارزاده، داریوش. ستاری ساربانقلی، حسن. (۱۴۰۰). *ارزیابی تحقیق‌پذیری شاخص‌های کیفیت فضاهای عمومی شهری بر مبنای دیدگاه کرمونا (مطالعه موردی: شهر تبریز)*. فصلنامه علمی پژوهشی-جغرافیا و توسعه فضای شهری، دوره ۸، شماره ۲؛ (پیاپی ۱۵)، ۱۹۶-۱۷۹.
- حیدری، امیرحسین. حکیمیان، پاتنه‌آ. گلکار، کوروش. (۱۴۰۱). *تدوین مدلی برای ارزیابی عمومیت فضاهای شهری*. فصلنامه علمی پژوهشی- دانش‌شهرسازی، ۸۴-۶۷.
- دواتگر خرسند، المیرا. رحیمی، اکبر. (۱۴۰۳). *بررسی کیفیت فضاهای عمومی محلات مسکونی شهر تبریز از دیدگاه ساکنین با استفاده از تحلیل لکه‌های داغ و شاخص موران*. فصلنامه علمی پژوهشی- فضای شهری و حیات اجتماعی، دوره ۳، شماره ۹، ۶۱-۴۷.
- دواتگر خرسند، المیرا. رحیمی، اکبر. (۱۴۰۳). *بررسی کیفیت فضاهای عمومی محلات مسکونی شهر تبریز از دیدگاه ساکنین با استفاده از تحلیل لکه‌های داغ و شاخص موران*. فصلنامه علمی پژوهشی- فضای شهری و حیات اجتماعی، دوره ۳، شماره ۹، ۶۱-۴۷.
- رضاپور، ولی. موسوی، میر سعید. هادیلی، بهمن. (۱۴۰۰). *مطالعه چالش‌های برنامه‌ریزی فضایی کلان شهرهای ایران با محوریت نظام اقتصادی نوین (نمونه موردی کلان شهر تبریز)*. فصلنامه علمی پژوهشی-جغرافیا و برنامه‌ریزی، دوره ۲۵، شماره ۷۶، ۱۲۷-۱۱۳.
- سامه، رضا. (۱۳۹۷). *تأملی بر مفهوم «کیفیت» در معماری*. دوفصلنامه علمی پژوهشی-اندیشه معماری، دوره ۲، شماره ۳، ۶۴-۴۴.
- سامی، مهرداد. ثقفی اصل، آرش. حق لسان، مسعود. ستاری ساربانقلی، حسن. (۱۴۰۳). *تبیین نقش و تأثیر فضاهای شهری بر افزایش سلامت عمومی کلان شهرها با محوریت تغییرات اجتماعی-فرهنگی (مورد مطالعه: کلان شهر تبریز)*. فصلنامه علمی پژوهشی-تغییرات اجتماعی-فرهنگی، دوره ۲۱، شماره ۳؛ (پیاپی ۸۲)، ۵۳-۳۳.
- سلیمانی مهرانجانی، محمد. تولایی، سیمین. رفیعیان، مجتبی. زنگانه، احمد. خزائی نژاد، فروغ. (۱۳۹۵). *زیست‌پذیری شهری: مفهوم، اصول، ابعاد و شاخص‌ها*. فصلنامه علمی پژوهشی-پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ۴، شماره ۱، ۵۰-۲۷.
- شاملو، شبنم. نقی‌زاده، محمد. حبیب، فرح. (۱۳۹۷). *واکاوی رویکردها و زمینه‌های نظری و تدوین چارچوب مفهومی منظر شهر*. فصلنامه علمی پژوهشی-معماری و شهرسازی آرمانشهر، دوره ۱۱، شماره ۳۳، ۲۰۹-۱۹۷.
- گنجی، محمد. اسلامی‌برزکی، زهرا. نیازی، محسن. (۱۳۹۴). *نقش سرمایه اجتماعی و فرهنگی در میزان احساس شهروندی*. فصلنامه علمی پژوهشی-مطالعات جامعه‌شناختی شهری، دوره ۵، شماره ۱۷، ۵۶-۲۹.
- لینچ، کوین. (۱۳۹۵). *تئوری شکل شهر*. ترجمه: سیدحسین بحرینی، چاپ هفتم، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- Carmona, Matthew. (2014). *The Place-shaping Continuum: A Theory Of Urban Design Process*. Journal Of Urban Design, 19(1): 2-36.
- Hama Radha, Chro. (2022). *Biophilic Design Approach For Improving Human Health In The Built Environment*. International Transaction Journal Of Engineering, Management, & Applied Sciences & Technologies, 13(22): 1-12.
- Hrrvyy, vvv dd (2009). *Social Justice, Postmodernism And The City*. Inrrrnooonll Journll ff rr bnnAnd Rggomall Rrrrrr rr , 16(4)5 88-....
- Hohlfeldt, Marion. Popescu, Carmen. (Eds.). (2023). *Living Politics In The City: Architecture As Catalyst For Public Space*. Leuven University Press.
- McGee, Beth. Park, Nam-Kyu. (2020). *Colour, Light, And Materiality: Biophilic Interior Design Presence In Research And Practice*. Journal Of Interiority 5(1): 27-52.
- Mohsin, Marwah M. Beach, Thomas. Kwan, Alan. (2023). *A Review Of Sustainable Urban Development Frameworks In Developing Countries*. Journal Of Sustainable Development, 16(5): 1-19.
- Sepe, Marichela. (2023). *Designing Healthy And Liveable Cities: Creating Sustainable Urban Regeneration*. Routledge.
- Sjövall, Isabelle A.K. Spiers, Hugo J. (2024). *The Potential Of Biophilic Design And Nature To Improve Health, Creativity And Well-Being*. Journal Of/In Book: Environmental Neuroscience, 225-281.
- YueeeRnnndrww,,, nnnn. (2023). *Challenges Of Community Participation In Tourism Planning In Developing Countries*. .ournll ff Cognnt oollll lllll ll s, 9(1)1 1-22.